

## ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАВОВА КУЛЬТУРА ТА ЇЇ РОЛЬ У СПРИЙНЯТТІ КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ

Ломака В.С.

кандидатка юридичних наук, докторантка кафедри права Європейського Союзу  
*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна*

Завдяки важливому досвіду Веймарської конституції (1919 р.) європейський конституціоналізм поступово встановив тісний зв'язок між концепцією демократичної, правової держави і основними права людини.

Після Другої світової війни всупереч догматам первісного ліберального конституціоналізму в наслідок доповнення концепції демократичної, правової держави принципом соціальної держави [2] поступово почали формуватися нові підходи до визначення змісту поняття «свобода», яке почало інтегруватися з концепцією рівності. Як наслідок рівність почала сприйматися не просто як рівність, зміст якої відповідно до класичної концепції зводиться до заперечення дискримінації за ознакою релігії, статі, мови, раси і політичних переконань, а представляти собою концепцію, яка заперечує ще й відмінності, засновані на особливостях особистого, майнового і соціального стану. Соціальні права громадян у цій концепції стали розглядатися як непорушні вимоги конституційного принципу свободи і рівності, які поряд з іншими категоріями прав сприяють максимально повному розвитку людської особистості та ефективній участі всіх людей у політичній, економічній та соціальній організації країни.

Аналіз європейської конституційної теорії та практики свідчить, що соціальні права далеко не в усіх державах і не одразу були конституційно визнані та захищені подібно до класичних (так званих негативних) прав і свобод. Конституційна доктрина Веймарської республіки розглядала соціальні права як певні стандарти, норми програмного характеру, які залежать від законодавчого розсуду. Однак, після Другої світової війни науковці дедалі частіше почали наголошувати на тому, що ці дискреційні повноваження не стосуються матеріального змісту права, а лише «quando» і «quomodo» його здійснення.

Еволюція теорії демократії і розвиток європейського конституціоналізму після Другої світової війни сприяли сприйняттю нової типології основоположних прав і свобод, заснованої на тісній інтеграції понять свобода та рівність, яка передбачає виокремлення нової категорії прав – соціальних прав. Завдяки конституційному визнанню принципів соціальної держави і похідного від нього принципу соціальної справедливості було розширено ліберальний каталог прав і свобод і визнано право на «свободу по відношенню до потреби» [9]. Таким чином, було матеріалізовано право особи вимагати від держави послуг, здатних гарантувати людині і громадянину мінімум безпеки і соціальної справедливості, створення матеріального балансу, який може зробити людей вільними і рівними у своїй гідності і правах [6].

Слід зазначити, що не існує ідеального типу правового визнання соціальних прав: європейські держави обмежуються їх конституційним закріпленням відповідно до високих, середніх або низьких стандартів залежно від правової і політичної культури і традицій кожної країни. На відміну від негативних свобод, які підлягають судовому захисту, втручання законодавця і правозастосовних органів держави у забезпечення соціальних прав є суттєвим.

Якщо в ліберальній правовій державі права і свободи людини і громадянина

закріплювалися на рівні закону, то в соціальній правовій державі вони набувають насамперед правової визначеності завдяки конституції, яка є першоджерелом правового регулювання, яке суспільство сприймає як дзеркало власної правової і політичної культури [4; 5]. Принципи і правові цінності, викладені в конституції, є правовою спадщиною, яку необхідно захищати від змін, обумовлених намірами та інтересами представників політичної еліти і бізнесу, які часто знаходять своє відображення в законі. Але такий захист можливий лише за умови, що ця спадщина розглядається як правове надбання всього суспільства, що стоїть над законом і захищено від його непередбачуваності.

У сучасних умовах не лише європейські держави, але й Європейський Союз в цілому визнає основоположні соціальні права, визначені в Європейській соціальній хартії (1961 р.) та в Хартії Співтовариства про основоположні права працівників (1989 р.). При цьому ЄС не просто визнає права цієї категорії, але й ставить конкретні цілі: сприяння зайнятості, поліпшення умов життя та праці для створення можливості їх гармонізації; забезпечення належного соціального захисту; підтримання діалогу між керівництвом та найманими працівниками; розвиток людських ресурсів заради досягнення тривалого високого рівня зайнятості та боротьби проти виключення (стаття 151 Договору про Європейський Союз [3]).

Разом з тим, слід визнати, що в порівнянні з економічною інтеграцією соціальна інтеграція відбувається не так успішно. Це пояснюється насамперед тим, що національні уряди не бажають делегувати реалізацію суверенних прав у цій сфері на наднаціональний рівень влади [8]. Розвинені країни побоюються погіршення своїх соціальних національних стандартів, інші стурбовані втратою конкурентоспроможності. Крім того, слід пам'ятати, що реалізація принципу субсидіарності в Маастрихтському договорі встановлює межі втручання ЄС. Слід наголосити, що реалізація соціальних прав з моменту їх визнання європейськими державами тісно пов'язана з вимогами принципу субсидіарності [10].

Враховуючи цю конституційну асиметрію, Європейський Союз перебуває у постійному пошуку механізмів для інвестування у соціальний вимір на рівні ЄС. Для того, щоб компенсувати нездатність Європейського Союзу вирішувати соціальні проблеми шляхом прийняття обов'язкових і всеосяжних законів, на рівні ЄС акцент був зроблено на механізмах координації та конвергенції, таких як Відкритий метод координації. У 2017 р. Європейський парламент, Комісія і Рада проголосили Європейський стовп соціальних прав, який містить 20 ключових принципів і прав, покликаних побудувати більш справедливу Європу в галузі ринків праці та систем соціального забезпечення, також реалізується як на рівні Європейського Союзу, так і на рівні держав-членів ЄС в межах їхньої компетенції, відповідно до принципів субсидіарності та пропорційності [7; 11, с. 9]. Хоча Європейський стовп соціальних прав відноситься до «м'яких» інструментів ЄС, він все ж відновлює законодавчий процес як головний інструмент, за допомогою якого соціальні права – незалежно від того, чи захищені вони на рівні Європейського Союзу, Ради Європи чи міжнародного права – набувають конкретної форми та реальності [1, с. 4].

### Список використаних джерел:

1. Гайдамака В. О. Теоретико-правові засади функціонування соціальної держави в умовах європейської інтеграції: дис. ... д-ра філософії у галузі знань 81 «Право». Харків, 2024. 235 с.
2. Конституційно-правові засади становлення української державності ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Тодики. Харків: Право, 2003. 328 с.

3. Консолідовані версії Договору про Європейський Собрз та Договору про функціонування Європейського Союзу. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_b06#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text).
4. Ломака В. С. Європеїзація правової культури: дослідницький нарис. Проблеми законності. 2023. Вип. 160. С. 192–211. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.160.273873>.
5. Ломака В. С. Правова культура суспільства в умовах європейської інтеграції. Проблеми законності. 2022. №159. С. 105–128. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.159.268418>.
6. Яковюк І. В. Розвиток концепції соціально-економічних прав як передумова формування соціальної держави. Проблеми законності. Харків: Нац. юрид. акад. України, 1998. Вип. 35. С. 22–27.
7. Яковюк І. В. Субсидіарність як принцип взаємовідносин національних держав і Європейського Союзу. Вісник Академії правових наук України. 2004. № 4. С. 22–30.
8. Яковюк І. В. Теоретичні основи європейської інтеграції. Теорія і практика правознавства: електронне видання. 2014. Вип. 2 (6). URL: [http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/el\\_zbirnik/2.2014/42.1.pdf](http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/el_zbirnik/2.2014/42.1.pdf).
9. Dogliani, M. (1982), Interpretazioni della Costituzione. Milano: Giuffrè. 109 p.
10. Rescigno, G. U. (2002). Principio di sussidiarietà orizzontale e diritti sociali. Diritto pubblico. Vol. 1. Pp. 5-50, doi: 10.1438/7446.
11. Socle européen des droits sociaux. 23 p. doi:10.2792/696245.